

قلمرو حمایت نظام مالکیت فکری از برنامه کامپیوتری

سهیل پوراسد^۱، فخرالله ملائی کندلوس^۲، ابوالفضل قهاری^۳

^۱ کارشناس ارشد حقوق خصوصی، گروه حقوق، موسسه آموزش عالی غیرانتفاعی غیر دولتی شفق تنکابن

^۲ استادیار، گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی چالوس

^۳ استادیار، گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی تنکابن

چکیده

حقوق مالکیت معنوی تعادل بخش میان حقوق مادی و معنوی پدیدآورنده از یکطرف و بهره مندی جامعه از آثار مزبور را از سوی دیگر فراهم می نماید. نرم افزارهای کامپیوتری به عنوان یکی از مصادیق مالکیت معنوی و یکی از کارآمدترین این نوع آثار در زندگی امروزه، بیش از گذشته، توجهات را به سوی خود جلب نموده به نحوی که بسیاری از کشورها را به قانونگذاری ویژه در این خصوص واداشته است، همچنانکه کشور ایران نیز از این مقوله استثناء نبوده و قانون پدیدآورندگان نرم افزارهای کامپیوتری در سال ۱۳۷۹ به تصویب رسانیده است. با توجه به دیدگاه غالب کشورها و نیز دیدگاه بین المللی نسبت به قرار گرفتن نرم افزار در میان آثار ادبی و هنری در شناسایی حقوق نرم افزار در قوانین مدون، این امر به عرفی جهانی مبدل شده است ضمن آنکه شناسایی نرم افزار به عنوان یک اختراع در صورت حائز شرایط بودن، مورد قبول واقع گردیده است. حمایت‌های قانونی از صنعت نرم‌افزار تحت رژیم‌های مختلف حقوقی به عمل می‌آید که از مهم‌ترین آن‌ها نظام مالکیت‌های ادبی و هنری یا همان رژیم کپی‌رایت است. نظام پیش گفته یکی از دو شاخه اصلی حقوق مالکیت‌های فکری به حساب می‌آید. در ادبیات و واژه شناسی حقوق مالکیت فکری، آنچه مورد حمایت نهاد مالکیت‌های ادبی و هنری قرار می‌گیرد به عنوان اثر شناخته شده و بر این پایه اگر بنا باشد از نرم افزار حمایت حقوقی مربوط به نظام مالکیت‌های ادبی و هنری یا کپی رایت به عمل آید، ناگزیر از آن هستیم که نرم افزار را نیز به مثابه یک اثر قابل حمایت در نظام مالکیت‌های ادبی و هنری بپنداریم. این در حالی است که به علت ویژگی‌های فنی و منحصر به فرد نرم افزار، میان اثر به مفهوم سنتی آن و نرم افزاری که قرار است مصداقی از آثار ادبی و هنری دانسته شود، تفاوت‌های معناداری وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: قلمرو، حمایت، نظام مالکیت فکری، برنامه کامپیوتری.

۱- مقدمه

امروزه بخش بزرگی از فعالیت‌ها توسط رایانه‌ها صورت می‌پذیرد که می‌توان به کاربرد در مدیریت اطلاعات و داده‌های مربوط به ادارات و موسسات و بانک‌ها اشاره کرد. همه‌ما در طول روز به نحوی با رایانه در ارتباط می‌باشیم و از آن در جهت رفع نیازهای خود استفاده می‌نمائیم. در حقیقت تنوع کارایی در رایانه‌ها به دلیل وجود نرم‌افزار در آن‌ها می‌باشد که سیستم‌های رایانه‌ای را به دستگامی با قابلیت‌های فراوان تبدیل نموده است. صنعت نرم‌افزار با حجمی بالغ بر ۶۰۰ میلیارد دلار مبادله‌ی سالانه، صنعتی تاثیرگذار در تجارت جهانی محسوب می‌شود که نشان از اهمیت روزافزون این صنعت در اقتصاد جهانی است. با گسترش فناوری اطلاعات و دسترسی خیل عظیمی از بشر به سیستم‌های رایانه‌ای این صنعت بیش از پیش اهمیت یافت و حتی به عنوان هدف راهبردی توسعه‌چه در کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای در حال توسعه تبیین شده است. اهمیت روزافزون این صنعت در ارائه خدمات نوین و با فناوری بالا و نمود بارز این عرصه یعنی اینترنت سبب شده است تا به عنوان یک جهت توسعه و کاربرد فناوری اطلاعات در کشورها مطرح گردد. در این فرآیند توجه به سرمایه‌گذاری در امر تولید نرم‌افزار همچنان که توسعه علمی و فناورانه را سبب می‌شود، دستاوردهای اقتصادی بی‌شماری نیز به همراه دارد چنان که به دلیل اهمیت صنعت نرم‌افزار، ارزش افزوده بالا و ویژگی‌های خاص آن، توسعه این صنعت مورد توجه خاص بسیاری از کشورهای در حال توسعه نظیر هند، برزیل و چین قرار گرفته است.

اختلاف در تعریف و تفسیر و تعیین استانداردها در زمینه حقوق مالکیت معنوی یکی از بزرگترین چالشهای پیش روی بازاریابان و ذی‌نفعان در امر انتقال تکنولوژی بین دو یا چند کشور و ملت است و تلاش برای حمایت از حقوق مالکیت معنوی و یکسان‌سازی مفاهیم مرتبط با این حقوق به یک معمای اجتماعی تبدیل شده است.

این بخش از حقوق با توسعه تکنولوژی رشد و گسترش یافته است. استفاده فزاینده از کامپیوتر و تکنولوژی ارتباطات منجر به توسعه اقتصاد دیجیتال شده و این اقتصاد جدید روش تولید کالاها و خدمات، ماهیت و محتوای آنها و نیز مکانیزم‌های توزیع کالاها و خدمات را متحول ساخته است. این تفاوت‌های عمیق مفروضات قانونی متفاوتی نیز می‌طلبند. پس حقوق مالکیت‌های معنوی به عنوان ابزار حیاتی در برابر سلطه چنین تحولاتی اهمیت یافته است. (آیتی، ۲۸، ۱۳۷۵) هدف ما در این مقاله بررسی حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای کامپیوتری در حقوق خصوصی ایران است.

روش تحقیق

روش تحقیق در مقاله حاضر در کتابخانه‌ای است و اطلاعات لازم در خصوص ریز موضوعات تحقیق از طریق مطالعه کتابها، مقالات و پایان‌نامه‌ها و دیگر آثار مکتوب که اکثراً در قالب الکترونیکی بوده است و همچنین منابع اینترنتی گردآوری شده است. که با تفکر بر روی اطلاعات از طریق ترجمه، شرح، استنباط، تعریف و تبیین به رشته تحریر در آمده است.

پیشینه تحقیق:

تمامی تحقیقات صورت پذیرفته در بحث حمایت حقوقی از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای ناظر بر تجزیه و تحلیل اصول و قواعد حقوقی موجود در این موضوع بوده است و به وجوه اقتصادی و فنی موثر در تبیین نظام حقوقی مناسب اشاره‌ای نشده است. مطالعات انجام شده در این حوزه نشان از تأکید بالای حقوق دانان خارجی خصوصاً نویسندگان آمریکایی نظیر پیتز منل و پاملا ساموئلسون بر جنبه‌های فنی و اقتصادی در تجزیه و تحلیل رژیم‌های موجود حقوقی و تبیین نظام مناسب حمایتی

است. اولین پژوهش با دید اقتصادی به پژوهش خانم ساموئلسون و گروهی از کارشناسان فنی رایانه برمی گردد، این پژوهش با نگاه اقتصاد بازار و هدف تأسیس رژیم حقوقی خاص مبتنی بر بازار به تحلیل رژیم حقوقی کپی رایت و بیان کاستی های آن پرداخته است. پس از آن آقای پیتر منل با نقد این پژوهش به دلیل توجه صرف به ویژگی کالای عمومی بودن نرم افزار در تحلیل، رویکرد اقتصاد شبکه ای و تأثیر آثار خارجی شبکه ای را در تحلیل نظام حقوقی کپی رایت مطرح می کند. مطالعات صورت گرفته در زمینه حمایت مالکیت فکری از صنعت نرم افزار تماماً با دید اقتصادی شبکه ای و آثار خارجی ناشی از آن بوده است.

همچنین چون این موضوع چون میان رشته ای می باشد آنچنان مورد بررسی بحث تخصصی قرار نگرفته است. گاهی اقتصاددانان مقاله یا کتابی بدون تسلط به قوانین حقوقی می نویسند و گاهی هم حقوقدانان بدون آشنایی با مبانی اقتصاد نوین کتب یا مقالاتی را تالیف می نمایند در زیر به چند منبع اشاره مینمایم:

۱- کتاب حقوق مالکیت معنوی دکتر اسد الله امامی، یکی از منابع مهم حقوق مالکیت معنوی است که راجع به مفهوم، آثار، طرق حمایت از حقوق مالکیت معنوی است ولی راجع به جنبه اقتصادی بحثی نکرده است.

۲- کتاب مقدمه ای بر حقوق مالکیت معنوی دکتر سید حسن میر حسینی که بیشتر از جنبه حقوقی بحث نموده و از سازمان تجارت جهانی در توسعه اقتصادی مالکیت فکری صحبتی نکرده است.

۳- مقاله اثرات حقوق مالکیت معنوی بر اقتصاد کشورها که توسط استاد اقتصاد دانشگاه بوعلی سینا دکتر محمد حسن فطرس تالیف شده ولی از جنبه حقوقی گفتگویی به میان نیامده است.

۴- مقاله تأثیر حقوق مالکیت در رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه که توسط سید محمد رضا حسینی نگارش یافته که از جنبه حقوقی و اقتصادی بحث شده ولی از لحاظ مالکیت فکری آنچنان صحبتی نشده است.

اعتبار مالکیت فکری در حقوق اسلامی

مهمترین موضوعی که باید درباره اعتبار مالکیت فکری مورد توجه قرار گیرد، ماهیت موضوعی است. در این باره به چهار احتمال می توان اشاره کرد:

گفتار اول: نفی موضوع

در صورتی که برای مالکیت فکری موضوعی تصویر نشود توجیه حقوق مالکیت فکری کار آسانی نیست زیرا در حوزه آفرینش های فکری فقط امر موجود همان شیء فیزیکی خواهد بود و امر مجزای از آن وجود ندارد. اگر همان موضوع کتاب در نظر گرفته شود باید گفت در نظام حقوقی فقط شیء فیزیکی به نام کتاب وجود دارد که با پدیدآورنده مرتبط بوده و پدیدآورنده مالک آن شمرده می شود. مالک بنا به احکام مالکیت، حق هرگونه تصرفی در مال خود دارد و مقید کردن وی به اینکه برخی از حقوق مالکانه مانند تکثیر را انجام ندهد، خلاف حق شمرده شده و نیاز به دلیل خاص دارد. یکی از فقهای متاخر در این باره می نویسد:

آنچه که در نزد برخی، حق طبع نامیده می شود، حق شرعی نیست، بنابراین سلب تسلط مردم بر اموالشان بدون عقد و شرط جایز نیست»

شبهه این سخن درباره حق اختراع نیز گفته شده است.

رسمیت شناختن حق اختراع، باعث می‌شود که دیگران از تقلید در تولید، خرید و فروش کالا بدون اجازه پدیدآورنده محروم شوند. این امر با آزادی تجاری منافات دارد. در این باره نیز گفته شده است:

جایز نیست که دیگران را از تقلید و تجارت به آن صنعت منع کرد.

به عبارت دیگر، مخالفت با آزادی و اباحت تجارت نیاز به دلیل خاص دارد و صرف اینکه عرف چیزی را منع کند، کافی نیست. همان طور که مشاهده می‌شود این دیدگاه بر این اساس استوار است که مالکیت فکری هر چند موضوع مستقل به صورت اعتباری ندارد. بر این اساس ممکن است گفته شود حقوق مالکیت فکری به صورت شرط ضمن عقد در نخستین انتقال از پدیدآورنده به دیگری آورده شود. اما باید گفت شرط ضمن عقد توان توجیه حقوق مالکیت فکری را ندارد زیرا در نظام مالکیت فکری تکلیف عمومی پدید می‌آورد اما شرط ضمن عقد فقط تعهد برای طرف عقد پدید می‌آورد. (نشاط، ۳۷، ۱۳۸۹)

گفتار دوم: وجود موضوع برای مالکیت فکری

براساس این دیدگاه جدا از شیء فیزیکی، موضوع دیگری وجود دارد که بر آن آثار حقوقی مترتب می‌شود. با فرض وجود چنین موضوعی باید حقوق متناسب بر آن بار شود. در اینجا ممکن است گفته شود که موضوع درباره عنوان‌های موجود در نظام حقوقی اسلام فقط یک مصداق است و در نتیجه با وجود مشروعیت عرفی مصداق احکام آن مشروعیت یافته و نیاز به اثبات دلیل بر اعتبار نیست. برخی از فقیهان به چنین امری گرایش دارند:

((حق طبع، تألیف و اختراع و مانند آن یک حق شرعی و قانونی است و از نظر اسلام باید به آن احترام گذاشت. به عبارت دیگر، اهمیت مالکیت فکری کمتر از مالکیت عینی نیست و حکومت اسلامی باید عهده دار حفظ آن باشد. دلیل ما در این قسمت این است که ما همواره موضوعات را از عرف می‌گیریم و احکام را از شرع. به طور مثال وقتی می‌گوییم قمار حرام است، حکم تحریم از قرآن و احادیث اسلامی گرفته شده است اما موضوع قمار چیست بسته به تشخیص عرف است. درباره مالکیت‌های فکری نیز، مسئله همین گونه است. اسلام می‌گوید ظلم و ستم و تجاوز به حق دیگران حرام است. این حکم از اسلام گرفته شده است اما موضوعش یعنی ظلم و ستم و تجاوز به حق، موضوعی است که از عرف گرفته می‌شود و امروز تقریباً همه عقلای دنیا، این مسئله را به عنوان حق شناخته و سلب آن را ظلم می‌دانند. همچنین اسلام می‌گوید کسی حق ندارد در ملک دیگری بدون رضای وی تصرف کند. این حکم نیز از اسلام گرفته شده اما موضوعش که انواع مالکیت است، از عرف گرفته می‌شود»

احتمال دیگر این است که موضوع مصداق عنوان‌های موجود در نظام حقوقی شمرده نشود. بنابراین باید آن را عنوان جدید شمرد و با توجه به این عنوان احکام آن را بررسی کرد. در این صورت باید دید دلیل مشروعیت موضوعی و حکمی این عنوان جدید چیست.

گفتار سوم: مالکیت فکری به عنوان موضوع مستقل

ممکن است مالکیت فکری موضوع و عنوان کلی مستقلی بحساب آید که مجموعه احکام خاص بر آن بار می‌شود. اگر این احتمال پذیرفته شود، در دو ناحیه باید بررسی صورت گیرد؛ نخست اینکه درباره چیستی خود موضوع و ماهیت رابطه میان پدیدآورنده و پدیده فکری و دوم دلیل مشروعیت این احکام چیست و اینکه چرا به لحاظ شرعی می‌توان این آثار را بر چنین موضوعی بار کرد؟ همچنین با این فرض که مالکیت فکری مصداق همان عنوان‌های موجود در نظام باشد باید دید این مصداق

چگونه پدید آمده است. تصویر موضوع جدید برای مالکیت فکری اگرچه از طرف خردمندان است اما باید دید آیا این موضوع از ناحیه شارع مشروع قلمداد می‌شود یا نه. (شیروی، ۵۸، ۱۳۹۶)

همان‌طور که روشن است عنوان آفرینش فکری به عنوان یک عنوان یا مصداق در شریعت وجود ندارد تا بتوان از راه ادله خاص بر اعتبار استدلال کرد. از این‌رو باید به قاعده‌های عمومی استناد نمود که می‌توان از راه آنها اراده شارع را کشف کرد است.

گفتار چهارم: مالکیت فکری به عنوان یک مسئله حکمی

احتمال دیگر این است که مالکیت فکری فقط یک امر حکمی تلقی شود و در حقیقت، نظام مالکیت فکری مجموعه‌ای از احکام قلمداد شود که باید درباره مشروعیت هر یک جداگانه بحث کرد. البته این احکام را می‌توان در دسته‌های کلی‌تر مانند حقوق اقتصادی و اخلاقی قرار داد. اما از آنجا که این عنوان‌های (حقوق اقتصادی و اخلاقی) خود موضوع‌هایی نیستند که در ادله شرعی موضوع قرار گرفته باشند، باید تک تک حقوق مترتب بر اموال فکری را جداگانه بررسی کرد و درباره مشروعیت آن اظهار نظر نمود. البته چه بسا ممکن است که چند حکم دلیل مشروعیت واحد داشته باشند و در یک مجموعه قرار گیرند. همچنین از آنجا که اعتبار مالکیت فکری برای دیگران در زندگی، محدودیت پدید می‌آورد باید مبنای این گونه محدودیت‌ها نیز بررسی شود.

برای یافتن جایگاه مالکیت فکری در نظام حقوقی اسلام باید دید آیا اموال در نظام مالکیت فکری مانند اموال دیگر است و در ساختار سنتی حقوق اموال قرار می‌گیرد همچنین آیا رابطه پدیدآورنده و پدیده فکری مصداقی از مالکیت است؟ برای بررسی مطلب ابتدا پدیده فکری با اموال مقایسه می‌شود و سپس رابطه پدیدآورنده و پدیده فکری تحلیل می‌شود.

پدیده فکری به عنوان موضوع دارای ارزش اقتصادی با اموال متعارف در حوزه حقوق مدنی و فقه دو تفاوت دارد.

تفاوت نخست: موضوع فکری، امری غیرملموس است که نمود خارجی دارد حال آنکه اموال موضوع حقوق مدنی یا عین خارجی است که ملموس بوده یا عین کلی فی‌الذمه (اموال دینی) است که غیرملموس بوده و نمود خارجی ندارد. به عبارت دیگر، اموال دینی به صورت تعهد جلوه می‌کند و قوام آن به طرفین تعهد است، حال آنکه وجود پدیده فکری متقوم به پدیدآورنده و شخص دیگری نیست. پدیده فکری از این جهت شبیه عین خارجی است که قابل لمس نیست.

تفاوت دوم: مالکیت هر شیء به مفیدبودن، کمیابی، ارزش اقتصادی داشتن و قابلیت تملک داشتن است. اعیان خارجی پیش از تملک و اعتبار قانونگذار کمیاب می‌باشند به نحوی که اشخاص برای به دست آوردن آنها حاضر به پرداخت پول هستند اما پدیده فکری بعد از اعتبار قانونگذار دارای این ویژگی می‌شود.

حمایت از نرم افزارهای رایانه‌ای در نظام کپی رایت (مالکیت ادبی - هنری)

این گفتار مشتمل بر سه بند است در بند اول معرفی این نظام و در بند دوم شیوه حمایت از این نظام و در بند سوم دلایل طرفداران این نظام مورد بررسی قرار گرفته است.

گفتار - معرفی نظام کپی رایت

حقوق مالکیت ادبی و هنری شاخه‌ای از مالکیت معنوی است که به موجب آن سلطه و امتیازی به لحاظ مادی و معنوی بر اثری که خلق شده است به دست می‌آید این مالکیت در رابطه با خلاقیت‌های هنری و ادبی، تصنیفات و تألیفات، سبب ایجاد حق انحصاری، تولید، عرضه و بهره برداری می‌شود. آنچه عمده‌تاً مشمول قوانین کپی رایت قرار می‌گیرد. مشمول بر سه بخش

است برخی به آثار نوشتاری می پردازند یعنی هر اثر ادبی از جمله ترجمه، اقتباس و شعر و سرود و تصنیف را بدون در نظر گرفتن محتوی و شکل آن در بر گیرد. بخش دوم آثار تجسمی می باشند که شامل آثار هنری، سفالگری، گرافیک است و بخش سوم آن آثار سمعی و بصری از جمله تلویزیونی و موسیقی می باشد. همان طور که از مصادیق فوق مشخص می شود کپی رایت شامل تولید و خلق هر گونه اثر در قانون است. ماده ۲ کنوانسیون برن و نیز ماده ۲ق. ح. م. ه به بیان گونه های مالکیت ادبی می پردازد.

گفتار دوم - شیوه حمایت در قالب این نظام حمایتی

میان نرم افزار و اثر در حوزه مفهومی اشتراکات قابل تأملی به چشم می خورد. توضیح آنکه اگر از دکرترین تبعیت نرم افزار از نظام مالکیت ادبی و هنری پیروی کنیم می بایست با نرم افزار را هم از مصادیق اثر فنی بدانیم و یا به هر شکل پیوندی هر چند اعتباری بین مفهوم نرم افزار و مصادیق اثر در نظام مالکیت ادبی و هنری برقرار سازیم، به این معنا که اگر چه ممکن است در حقوق ایران قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان به تنهایی در بر گیرنده حمایت از حقوق پدید آورندگان نرم افزار نباشد لیکن قوانین و مقررات باید طوری تفسیر شود که پدید آورنده نرم افزار هم از امتیازات خالقین آثار ادبی و هنری بهره مند شود، خصوصاً زمانی که یک نرم افزار، محتوی یک یا چند اثر ادبی و هنری باشد. اما واضح است که جهت قابلیت شمول نظام مالکیت ادبی و هنری، ضابطه مربوطه، محتوای نرم افزار نیست بلکه نرم افزار به خودی خود، موضوع حمایت محسوب می شود. از طرف دیگر نرم افزار نیز مثل سایر آثار ادبی و هنری از مصادیق آفرینش های فکری بوده و در این خصوص واجد اشتراک مفهومی با آثار ادبی و هنری و چه بسا بخش گسترده مالکیت فکری می باشد. (رجبی، ۲۵۴، ۱۳۸۶)

گفتار سوم - دلایل طرفداران این نظام حمایتی

دلایل مهمی برای انتخاب نظام حمایت از حق مؤلف وجود دارد. مهم تر از همه، برنامه های رایانه ای اساساً نوشته است و برابر بند ۱ ماده ۲ معاهده برن، هدفی که نوشته برای آن ایجاد شده نامرتبط با ارزیابی آن به مثابه اثر ادبی است، به شرطی که مخلوق فکری اصیل باشد. اجماع بین المللی راجع به حمایت مبتنی بر حق مؤلف از برنامه های رایانه ای در دو معاهده بین المللی از جمله بند ۱ ماده ۱۰ موافقت نامه تریپس و ماده ۴ معاهده حق مؤلف واپو بازتاب یافته است. از مفهوم هر دو مقررده چنین استنباط می شود که برنامه های رایانه ای باید اثر ادبی تلقی شود و حمایت باید همانی باشد که به چنین آثاری در کنوانسیون برن اعطا می شود.

طرفداران این نظام بر این باورند که نظام حمایتی ناشی از کپی رایت، سبب توسعه و تشویق رقابت است؛ اما حق اختراع به دلیل انحصاری که در دل خود دارد، اثر عکس دارد. بنابراین حکومت قواعد حق اختراع بر نرم افزار و الگوریتم های آن، سبب مسدود شدن راه مطالعه نرم افزار و خلاقیت در ایجاد آن امری که سرعت در پیشرفت ذاتی آن است.

گفتار چهارم - حمایت از نرم افزارهای رایانه ای در نظام ثبت اختراع

بند اول - مفهوم حق اختراع و ویژگی های آن

در اغلب قوانین و مقررات اعم از ملی، منطقه ای و بین المللی، ثبت اختراع منوط به احراز شرایط خاص شده است. نبود برخی شرایط مانع ثبت اختراع می شود. این شرایط را شرایط ایجابی اختراع نامیده اند و شرایط ایجابی ماهوی اختراع، عبارتند از

شرط تازگی، گام ابتکاری و کاربرد صنعتی. همچنین افشای کامل اختراع یک شرط ایجابی شکلی محسوب می‌گردد. در کنار این شرایط، مواردی نیز وجود دارد که بودن آن‌ها مانع ثبت اختراع می‌شود. این دسته از شرایط شرایط سلبی ثبت اختراع نامیده می‌شوند، در این بند شرایط ثبت اختراع و ویژگی‌های آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف- تعریف

اختراع نتیجه فکر فرد یا افرادی است که برای اولین بار فرایند یا فرآورده خاص را ارائه می‌کند و مشکلی را در یک حرفه، فن، فناوری، صنعت و مانند آن‌ها حل می‌نماید.

در نظام حقوقی ما در مورد اختراع نظریات مختلفی وجود دارد، به عنوان مثال دکتر محمد جعفر لنگرودی معتقد است:

«حق اختراع عبارتست از حق انحصاری ساختن و فروش و انتفاعات برای مکشف و سازنده اثر تازه در شعب مختلف صنعتی با کشاورزی».

دکتر حسن ستوده تهرانی می‌گوید «حق اختراع حق انحصاری است که مخترع برای مدت محدودی برای استفاده انحصاری از اختراع خود دارد».

به نظر می‌رسد منظور از اختراع، راه حلی است در حوزه فناوری که برای مساله‌ای خاص ارائه می‌شود اعم از اینکه این راه حل مربوط به یک فرآورده با فرایند باشد. برخی از حقوق دانان اختراع را کشف قابلیت‌های ذاتی اشیاء دانسته‌اند. حقی انحصاری است که از سوی دولت برای یک مخترع در ازای افشای اختراعش به رسمیت شناخته می‌شود تا بتواند دیگران را از بهره‌برداری از اختراع خود برای مدتی محدود محروم کند.

ب: شرایط حق اختراع

۱- تازه بودن

یعنی اینکه اثر ابداعی جدید باشد و محصول فکر و اندیشه خود پدید آورنده باشد و قبل از وی فرد دیگری آن را به وجود نیاورده باشد. در حقوق ایران با توجه به قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، پدیده فکری مورد حمایت باید اصیل باشد؛ لیکن ضابطه روشنی جهت احراز اصالت و مرجع ذی صلاح برای تشخیص آن از سوی قانون به صراحت معین نشده و این موضوع در هاله‌ای از ابهام و سکوت قرار گرفته است؛ ولی فی الجمله به نظر می‌رسد این مفهوم ضرورت ابتکاری بودن اثر است و منظور خلق آن توسط شخص پدید آورنده باشد. در خصوص نرم افزارها قانون حمایت از پدید آورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای سال ۱۳۷۹ حکم مشخصی ندارد، لیکن ماده ۳ آ.ق.ح.پ.ن. به ضرورت ابتکاری بودن نرم افزار و ایجاد آن توسط پدید آورنده تاکید نموده است. این ماده اشعار داشته:

«پدیدآورنده نرم افزار شخص یا اشخاصی هستند که براساس دانش و ابتکار خود کلیه مراحل مربوط اعم از تحلیل، طراحی، ساخت و پیاده سازی نرم افزار را انجام دهند».

۲- کاربرد صنعتی

یعنی اینکه از نظر صنعتی قابلیت ساخت با اجرا داشته باشد. البته آن طور که در ماده ۲ قانون ثبت اختراعات مصوب ۱۳۸۶ نیز آمده، منظور از صنعت معنای عام آن مد نظر است که کلیه شاخه‌های صنایع شامل مواردت نظیر صنایع دستی، کشاورزی، ماهیگیری و خدمات و کلیه محصولات مصنوعی یا طبیعی می‌گردد. بنابراین اگر امری دارای ارزش علمی فراوان باشد اما

کاربرد عملی نداشته باشد، اختراع محسوب نمی‌گردد. بنابراین نظریه‌ها، اکتشافات علمی و ایده‌ها مشمول حق اختراع نخواهند بود. (حسن پور، ۵۴، ۱۳۸۴)

۳- گام ابتکاری^۱

این ویژگی که جز ذاتیات هر اختراعی است، بدان معناست که چیزی اختراع به حساب می‌آید که معمولی نباشد و حاوی یک ابداع و ابتکار باشد. البته این امر بسته به اینکه توقع عمومی چه میزان باشد، معمولی و با ابتکاری تلقی شدن آن نیز تفاوت خواهد کرد. طبق ملاک‌های یک کشور ممکن است همین که یک جنبه ابتکاری در موضوع وجود داشته باشد، آن را اختراع به حساب آورند اما در کشور دیگر اختراع لزوماً بایستی فراتر از مهارت‌های یک انسان ماهر باشد.

بند دوم - شیوه حمایت در قالب این نظام حمایتی

زمانی که مسئله حمایت از نرم افزارهای رایانه‌ای برای اولین بار مطرح شد، برخی با توسل به ماهیت فنی آن‌ها، شمول مقررات راجع به اختراعات را برای این ابداعات پیشنهاد می‌کردند. با این حال این رویکرد به دلیل ماهیت انتزاعی و ریاضی نرم افزارها رد شد. برخی دیگر حمایت از آن‌ها در چهارچوب قواعد خاص را توصیه می‌کردند که این دیدگاه نیز پذیرفته نشد، زیرا صنعت نرم افزار حمایتی سریع و مؤثر را طلب می‌کرد همانطور که در گفتار قبل آورده شد گرایش اولیه در مورد حمایت از نرم افزارهای کامپیوتری قرار دادن این فعالیت‌ها تحت لوای کپی‌رایت بوده است و از دهه هفتاد که نرم افزارها در سطح بین‌المللی مطرح شده‌اند عمده کشورها در مقررات حق مؤلف خود مواردی را در مورد نظام حمایتی از نرم افزارها پیش‌بینی نموده‌اند و در ادامه همین روند نیز در مقررات تریپس نرم افزارها تحت شمول کپی‌رایت قرار گرفت ولی این امر مانع از اختراع پذیری نرم افزارهای کامپیوتری نمی‌شود چرا که ماده ۲۷ موافقت‌نامه تریپس هر نوع اختراع را از اشکال مختلف تکنولوژی صرف نظر از نوع آن در صورت داشتن شرایط ماهوی قابل ثبت و مستحق دریافت حق اختراع می‌داند و با توجه به اهمیت صنعت رایانه مسلماً صنعت نرم افزاری در صورت داشتن شرایط ماهوی اختراع یعنی نوآوری گام ابتکاری و کاربرد صنعتی می‌تواند حق اختراع دریافت کند. به علاوه دلیل مهم‌تر اینکه نرم افزارها جزو استثنائات اختراعات محسوب نشده‌اند و ماده ۲۷ تریپس که موارد استثنا شده را بازگو می‌دارد تصریحی به نرم افزارهای رایانه‌ای ندارد، لذا تفسیر درست از مقررات تریپس موافق آزادی و اختیار در انتخاب هر یک از رهیافت‌های مناسب در حمایت از نرم افزارها که در راستای هدف و فلسفه این موافقت‌نامه یعنی اعطای حداقل استانداردهای حمایتی می‌باشد. با مطرح شدن نرم افزارهای جدید و متنوع در عرصه تولید و صنعت مناقشاتی در دولت توسعه یافته ایجاد شده است و به واسطه همین نیازها امروزه در این کشورها گرایش به نفع‌حمایت از نرم افزارها تحت نظام حق اختراع ایجاد شده است.

بند سوم - دلایل طرفداران این نظام حمایتی

استدلال مرسوم در دفاع از شمول حمایت نظام اختراعات بر نرم افزارهای رایانه‌ای این است که حمایت مزبور، سبب ارتقاء سطح سرمایه‌گذاری در این حوزه شده و همچنین ماهیت به شدت فنی نرم افزار نیز چنین اقتضایی دارد. در مقابل تأکید

^۱. Inventivestep

مخالفان بر آثار منفی گواهی های اختراع نرم افزاری بر طراحان نرم افزارهای منبع باز^۲ و آثار زیان بار این گواهی ها بر شرکت های کوچک و متوسط نرم افزاری است. با توجه به این وضعیت، اغلب کشورها بر اساس مراحل مختلف خود در زمینه توسعه اقتصادی و منافع متفاوتشان، در خصوص نوع و قلمروی حمایت مالکیت فکری از برنامه های رایانه ای، مواجه با اختلافاتی در رویکرد و خط مشی هستند. (محمودی، ۵۷، ۱۳۹۳)

گفتار پنجم - جایگاه حمایت از نرم افزارهای رایانه ای در نظام مالکیت فکری ایران

به طور کلی پیش از تصویب قانون حمایت از حقوق پدید آورندگان نرم افزارهای رایانه ای در سال ۱۳۷۹ که نخستین تلاش قانونگذار کشور ما برای حمایت از نرم افزارهای رایانه ای است، تنها راه ممکن برای حمایت از حقوق پدید آورندگان نرم افزار و جلوگیری از تکثیر غیر مجاز آن تمسک به قواعد عام حقوقی و قوانین موجود بود. ماده ۲ ق. ح. م. م. ه ۱۳۴۸ طی ۱۲ بند آثار مورد حمایت نظیر کتاب، اثر موسیقی، اثر سمعی و بصری، نقاشی و... را احصاء و در بند ۱۱ به «اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد» اشاره کرده است. این بند یکی از مهم ترین بندهای این قانون است که برخی از استادان حتی آن را زاید دانسته اند و استدلال کرده اند که اگر اثر فنی چیزی باشد که جنبه ادبی یا هنر ندارد بلکه صرفاً فنی است، در این صورت داخل در قلمرو حقوق مؤلفان و هنرمندان نخواهد بود بلکه مربوط به مالکیت صنعتی است که مقررات دیگری بر آن حکومت می کند. در مقابل، برخی دیگر از صاحب نظران بعضی از گونه های آثار جدید ادبی، هنری، فنی و علمی از جمله نرم افزارهای کامپیوتری را با آن انطباق داده اند. (جعفرزاده، ۵۸، ۱۳۹۳)

ضمانت اجرای نقض حقوق پدید آورندگان

قانونگذار برای اینکه بتواند آثار فکری را از تعرضات دیگران مصون بدارد و حمایت خود را از آثار با ضمانت اجرای کافی همراه سازد برای کسانی که بدون کسب اجازه از مؤلفان، از آثار آن ها برای مقاصد مالی و بهره برداری از آن ها برای کسب شهرت و حیثیت به شکل غیرقانونی مورد استفاده قرار می دهند ضمانت اجرای جزائی و مدنی در نظر گرفته است. در این گفتار در دو بند انواع ضمانت اجرا مورد بررسی قرار گرفته است.

گفتار اول - ضمانت اجرای کیفری

نقض حق پدیدآورنده، فی نفسه جرمی با عنوان مستقل محسوب می شود. ماده ۲۵ ق. ح. م. م. ه پس از بیان راه های تعدی و تجاوز به آثار تألیفی و هنری آنان به بیان مجازات مقرر می پردازد: «متخلفین از مواد ۱۷، ۱۸، ۱۹ و ۲۰ این قانون به حبس تأدیبی از ۳ ماه تا یکسال محکوم خواهند شد». علی القاعده نشر، پخش و یا عرضه عمومی و از این قبیل اعمال می باشد چرا که با توجه به سرعت بالای فناوری، شکل نشر موضوعیتی نداشته و نشر با هر شکلی ممنوع است. عنصر معنوی نیز جهت تحقق این جرم ضروری است و مبنایی که بتوان این جرم را در زمره جرائم مادی صرف دانست وجود ندارد. عنصر قانونی جرم هم دلالت بر تعیین مجازات حبس تأدیبی از شش ماه تا سه سال برای مرتکبین این جرم دارد. ضمناً به نظر می رسد این جرم مطلق بوده و منوط به ورود ضرر نمی باشد.

^۲. open source.

مجرم چنین جرائمی هم، می تواند شخص حقیقی یا حقوقی باشد. نکته قابل توجه اینکه با توجه به فلسفه و مبنای جرم انگاری این گونه جرائم، وصف قابل گذشت بودن و جنبه خصوصی آن کاملاً مشهود است. لیکن با اینکه در خصوص نرم افزارها ماده ۱۳ ق.ح.پ.ن. مقرر داشته: «هر کس حقوق مورد حمایت این قانون را نقض نماید، علاوه بر جبران خسارت، به حبس از نود و یک روز تا شش ماه و جزای نقدی از ده میلیون تا پنجاه میلیون ریال محکوم می گردد». به موجب این ماده در این باره، جرم انگاری و تعیین مجازات به عمل آمده است، به نظر می رسد با توجه به ضوابط و محدودیت های حقوق کیفری، جهت تکمیل قانون نمی توان به آیین نامه مربوطه مصوب ۱۳۸۳/۴/۲۴ هیأت وزیران در این خصوص رجوع کرد و کیفر مجرمان نیاز به قانون و تصریح و توصیف مرجع ذی صلاح تقنینی دارد، توضیح آن که مقررات آیین نامه مذکور که جهت برطرف نمودن نقایص قانون بر آمده در مواد ۲ تا ۸ به تعریف نرم افزار، پدید آورنده، حقوق معنوی، حقوق مادی، نشر، عرضه و اجرا پرداخته و به علاوه آیین نامه، حقوقی را ایجاد کرده که در قانون، اثری از آن یافت نمی شود. (در مواد ۱۱، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷ و ۱۸).

گفتار دوم - ضمانت اجرای مدنی

طبق مقررات مسئولیت مدنی هر شخصی که به دیگری ضرری نامتعارف وارد سازد که موجب قانونی نداشته باشد باید آن را جبران کند. در حقوق ایران مطابق مقررات قانون مدنی ناظر به مسئولیت مدنی در فصل مربوط به اتلاف و تسبیب و یا حتی استیفاء از مال غیر بدون اذن او و طبق مواد ۱ و ۲ قانون مسئولیت مدنی، و مقررات قوانین خاص در زمینه مسئولیت، می توان به ترتیب مزبور حکم کرد. علاوه بر این، قوانین خاص در حقوق ادبی و هنری نیز به این موضوع پرداخته اند. قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان در موردی که نقض کننده شخص حقوقی باشد، آن را و نیز در صورت عدم تکافوی اموال آن، شخص حقیقی مسئول تخلف را متعهد به جبران خسارت وارده می داند. از ملاک این حکم می توان استفاده کرد و گفت در صورتیکه متخلف شخص حقیقی باشد نیز باید مالی داشته باشد بنابراین اگر حقوق معنوی نیز نقض شوند متخلف ممکن است محکوم به جبران خسارت گردد، اما روشن است که برآورد مالی خسارات معنوی بسیار مشکل است و نمی توان به سهولت معیاری را به دست داد تا بر اساس آن قاضی قادر باشد مبلغی پول را برای جبران آن ها معین نماید. اوضاع و احوال و بلکه فرهنگ هر جامعه به تناسب معنویت با مادیت آن، دخالت کامل در برآورد مادی خسارات معنوی دارد. (کاتوزیان، ۱۳۴، ۱۳۸۱)

برای همین است که علیرغم آنکه قانون مسئولیت مدنی ایران، جبران خسارات معنوی را از طریق مادی میسر کرده است، عملاً محاکم راه های معنوی مانند الزام به عذرخواهی از طریق جراید را مرجح می شمردند.

رسیدگی به شکایات

چنانچه طرفین اختلاف برای حل موضوع به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مراجعه نمایند، «کمیسیون رسیدگی به شکایات»، بر اساس توافق طرفین و به صورت کدخدا منشانه به دعوی رسیدگی می کند و اگر اختلاف در وزارتخانه یاد شده به توافق و سازش منجر نشود، موضوع در محاکم دادگستری قابل طرح خواهد بود. در صورتی که یکی از طرفین به تعهدات خود عمل ننماید، این وزارتخانه می تواند حمایت های خویش را از طرف تخلف سلب کند، مراحل اجرایی کار کمیسیون بررسی شکایات چنین است که ابتدا شکوائیه به طرف شکایت ابلاغ می شود.

پس از دریافت پاسخ شکوائیه، جلسه ای به حضور طرفین تشکیل و طی آن، پس از انجام مذاکرات صورت جلسه ای تنظیم و تعهدات طرفین نسبت به یکدیگر در خصوص موضوع دعوی مشخص می گردد. در صورتی که این جلسه توافق حاصل شود، موضوع خاتمه یافته و در صورت عدم توافق، جلسات دیگری برای مذاکره تعیین می شود. چنانچه پس از جلسات متعدد، میان طرفین مصالحه ای به عمل نیاید، پرونده از سوی محاکم دادگستری قابل پیگیری است. تقریباً نظیر همین مراحل در مورد شکایت های مربوط به شرکت های کامپیوتری و نرم افزارهای در شورای عالی انفورماتیک کشور به مرحله اجرا در می آید و نظریه های همین نهاد، به عنوان مرجع کارشناسی، مورد استفاده دادگاه ها می باشد. اضافه می نماید کارشناسی مربوط به ثبت علائم تجاری و اختراعات از طریق اداره ثبت اسناد و املاک مکشوف صورت می گردد. لازم به یاد آوری است، در صورت عدم صدور مجوز چاپ کتاب یا جلوگیری از نمایش فیلم و نظایر آن به وسیله وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و اعتراض ذی نفع به این امر و نیز در صورتی که تصمیمات متخذه، بر خلاف قوانین و مقررات موضوعه باشد، به موجب اصل ۱۷۳ قانون اساسی، موضوع به عنوان شکایت قابل طرح در دیوان عدالت اداری است.

بحث و نتیجه گیری

علیرغم ورود رایانه در اواخر دهه ۵۰ در ایران تا قبل از سال ۱۳۷۹ هیچ مقرر قانونی در رابطه با حمایت از نرم افزارها وجود نداشت و به دلیل عدم عضویت ایران در کنوانسیون های بین المللی در این خصوص عملاً نرم افزارها تحت هیچ حمایت حقوقی نبودند گرچه برخی به دلیل شباهت این آثار با آثار ادبی و هنری، آن را تحت شمول قانون سال ۱۳۴۸ می دانستند؛ لیکن عدم کفایت لازم این قانون (همچنانکه رویه قضائی نیز تنها در یک مورد نقض حقوق پدیدآورنده را با استناد با این قانون مسند حکم خود قرار داده است) موجبات نارسایی حمایت از نرم افزار و لزوم توجهات قانونی به آن را بیش از پیش آشکار نمود. باتوجه به پیشرفت روزافزون نرم افزار در ایران و عرصه جهانی، آن را به یک صنعت مدرن تبدیل نموده و ضرورت هرچه بیشتر قانون انگاری دقیق و منعطف با معیارهای جهانی را می طلبید.

با طرح اولین دعوا با موضوع نرم افزار در محاکم در سال ۱۳۷۲ توجه قضات و حقوقدانان بیش از پیش به این پدیده معطوف گشت تا اینکه با تلاش های شورایی عالی انفورماتیک به عنوان نهاد متولید فناوری اطلاعات کشور، لایحه ای تهیه شده و با بررسی های بسیار نهایتاً در سال ۱۳۷۹ قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای به تصویب مجلس رسیده و با تدوین آئین نامه اجرایی آن از سوی هیأت دولت در ۱۳۸۳ زمینه اجرایی یافت. این قانون حمایت ویژه ای از نرم افزار دارد به نحوی که برخلاف دیگر کشورها و یا حتی موافقت نامه تریپس، آن را تحت یک اثر ادبی ناشناخته و حتی ارجاعی به قوانین داخلی (قانون ۱۳۴۸) نیز ندارد و با وجود خلاء هایی از جمله عدم تعریف پدیدآورنده، موضوع نرم افزار و تعیین حقوق مادی و معنوی، عدم صراحت به ثبت با وجود لزوم این شرط جهت اقدام دعوی نقض و عدم وجود مفاد مربوط به موارد نقض حق و ضمانت اجراهای کافی در آن، شرط تولید و توزیع برای اولین بار در ایران جهت تحت شمول حمایت قرار گرفتن و... از جمله نارسایی های عدیده در حمایت از دارنده فراهم می آورد.

از نقاط قوت این قانون می توان به امکان اختراع پذیرش نرم افزار با وجود شرایط قانون ثبت اشاره داشت هم از این جهت که مانند بسیاری از نظام های حقوقی خارجی و بین المللی (تریپس) امکان اختراع بودن نرم افزار را می پذیرد و از سویی علاوه بر حقوق مندرج در این قانون، حقوق مندرج در قانون ثبت را برای دارنده حق، مُجراً می داند و شاید بتوان گفت حمایت مضاعفی از یک نرم افزار اختراعی را به رسمیت می شناسد.

در خاتمه لازم به ذکر است که لایحه پیش نویس حمایت از آثار ادبی و هنری که به همت شورای عالی انفورماتیک تهیه شده، امیدهای تازه ای در حمایت همه جانبه از کلیه آثار فکری و از جمله نرم افزار فراهم آورده تا شاید بدین وسیله زمینه نزدیکی هرچه بیشتر قوانین نظام حقوقی ایران را با موافقت نامه تریپس و آمادگی برای پیوستن به آن را میسر سازد و بدین وسیله عضویت قطعی ایران در سازمان تجارت جهانی سرعت بیشتری می یابد.

حمایت از مالکیت معنوی آثار فکری و خصوصاً نرم افزار، از جمله مهمترین مسائل بین المللی است که جهان با آن روبروست حقوق مالکیت معنوی یا حقوق ناشی از مالکیت های غیرمادی در جهان امروز امری اساسی به ویژه، از منظر اقتصادی و تجاری محسوب شده و اعتبار بخشیدن به آن موجبات رشد و توسعه علمی، اقتصادی و هنری جامعه جهانی است.

کشورهای مختلف و از جمله ایران در راستای حفظ حقوق مر بوط به این نوع مالکیت ها نیازمند مشارکت و همکاری با جامعه جهانی بوده و از این رو موضوع الحاق به سازمان تجارت جهانی به عنوان یکی از اولویت های اساسی چند سال اخیر بوده است.

بدیهی است که الحاق دائم به سازمان، لوازم و مقدمات ضروری آن را می طلبد از جمله پیوستن به کنوانسیون های بین المللی در زمینه مالکیت معنوی مانند کنوانسیون برن و موافقت نامه تریپس، اصلاح و بازنگری در کاستی های مقررات داخلی در راستای هرچه هماهنگی بیشتر با آن؛ خصوصاً آنکه به صورت بالقوه امکان تطبیق مقررات در زمینه حقوق مالکیت صنعتی ایران (قانون مصوب ۱۳۱۰ و نیز قانون ۱۳۸۶) با مقررات بین المللی وجود دارد

همچنین با تدابیری چند، می توان تطابق قوانین مالکیت معنوی دیگر (مالکیت ادبی و هنری) در ایران را نیز با مقررات بین المللی فراهم نمود؛ لذا پیشنهاد می گردد :

- قوانین با شفاف سازی به تعریف و تعیین حوزه شمول حمایت از آثار بپردازند (از جمله تعریف نرم افزار و یا حداقل، موارد خارج از شمول و خارج از مصداق عنوان نرم افزار را تعریف نمایند و یا به تبیین حقوق مادی و معنوی این آثار اقدام نمایند و تنها به ذکر در آئین نامه اجرائی بسنده نشود) تا از هرگونه امکان سوءاستفاده ای در این زمینه ممانعت به عمل آید.

- برای حمایت قرار دادن هر چه مؤثرتر از دارندگان حقوق، موارد و مفاد ضمانت اجرایی را هرچه دقیق تر و همه جانبه تر عنوان نمایند مانند نحوه جبران خسارت (از اموال شخص مرتکب، شخص آمر...؟) مجازاتهای تأدیبی که بطور واقعی نقش بازدارنده داشته باشد (و نه اینکه صرفاً از مجازاتهای در نظر گرفته شده در قوانین گذشته نیز محدودتر و کمتر باشد بلکه بطور واقعی و کیفی بازدارنده باشد)

- در وقوع جرم هم به بعد داخلی و هم به تأثیر در بعد خارجی توجه شود و تدابیری جهت کاهش وقوع و نیز کاهش گستره ابعاد آن، اندیشیده شود بطور مثال دیدگاه حمایت از اثر صرفنظر از تابعیت پدیدآورنده، محل نشر یا عرضه اولیه و... لحاظ گردد و قوانین به سوی دیدگاه بین المللی نظر داشته باشند و هرچه بیشتر در راستای انطباق با اصل رفتار ملی و دیگر اصول عام الشمول گام بردانند.

- ثبت اختیاری از جمله نکات ابهامی در قانون و نیز امر قابل تأملی است و چه خوب است که با تأسی از قوانین بین المللی و بسیاری از کشورها در این زمینه الزام به ثبت را باتوجه به مراحل اداری و زمان بر بودن آن به عنوان عامل حمایت قانونی از اثر قرار نداده و به بازنگری در مفاد قانون پرداخته شود.

- همانطور که قانون پدیدآورندگان امکان اختراع پذیر بودن نرم افزار را در نظر داشته و علاوه بر موارد حمایتی در این قانون، مفاد حمایتی قانون ثبت را نیز بر آن مجرا دانسته؛ چه خوب است که آثار رایانه ای را مانند بسیاری از کشورها و نیز مانند مفاد تریپس به عنوان اثر ادبی شناخته یا در مواردی که آن را اختراع نمی دانیم مفاد حمایتی قوانین آثار ادبی و هنری را در بر آن

مُجراً قرار دهیم و اگر نظام حمایتی سومی را برای آن تصور می‌داریم بهتر آن است که با دیدگاه جامع و همه‌جانبه به وضع و تدوین قانون اقدام شود و از خلاءهای ضرر رسان به دارنده حقوق این آثار جلوگیری نمود. باتوجه به لایحه پیش نویس از سوی شورایعالی انفورماتیک حمایت از حقوق آثار ادبی و هنری در ایران، امید است بسیاری از خلاءهای موجود در قانون فعلی (قانون پدیدآورندگان) برطرف گردیده و بیش از پیش به قوانین بین‌المللی نزدیک شده و گامی در راستای عضویت قطعی در سازمان تجارت جهانی برداشته شود.

پیشنهادها:

قانون‌گذاران نرم افزار رایانه ای بایستی با شناخت بیشتر از نرم افزار و دانستن شباهت‌ها و تفاوت‌هایی که این گونه آثار با سایر آثار ادبی و هنری دارند دست به تغییر قوانین بزنند. هم‌چنین در جهت قانون‌گذاری بهتر بایستی با قوانین به روز و کارآمد خارجی هماهنگ شده و با توجه به مقتضیات داخلی قانونی موثر وضع کنند تا این که حمایت کامل و موثر از پدیدآورندگان این گونه آثار میسر شود. در راستای حمایتی بهتر از نرم افزار ذکر چند پیشنهاد ضروری است:

۱. همان‌طور که در مورد مستثنیات حقوق مادی هم ذکر شد در حقوق ایران این مستثنیات محدود به تهیه نسخه پشتیبان و تکثیر برای استفاده شخصی است و این در حالی است که نرم افزارها با توجه به خصیصه‌هایی که قبلاً هم ذکر شد نیاز به مستثنیات بیش تری هم چون تصحیح و اصلاح نرم افزار، مهندسی معکوس در موارد مجاز و نظارت و مطالعه عملکرد نرم افزار دارند. در این موارد قانون‌گذار باید به دستورالعمل اروپایی مورخ ۱۴ می ۱۹۹۱ مراجعه کند و مستثنیات کامل تری را در مورد نرم افزار برگزیند تا شاهد رشد بیشتری در این صنعت مهم باشیم.

۲. در مورد حقوق معنوی نرم افزار بایستی گفت قانون‌گذار باید این حقوق را با توجه به خصوصیات آن در مورد آثاری که برای اولین بار در ایران تولید و توزیع نشده اند هم در نظر بگیرد تا راه سوء استفاده از اثر دیگری بدون توجه به حقوق معنوی او باز نشود. هم‌چنین قانون‌گذار در مواردی که قانونی مجازاتی را برای متخلفان در نظر گرفته باید با صراحت موارد تخلف و یا حقوقی که تخلف از آن موجب مجازات است را ذکر کند و قانون در مورد حقوق معنوی نرم افزار که آن را منحصر در حق انتساب نمی‌داند اما از ذکر سایر مصادیق خودداری می‌کند بایستی اصلاح شود.

۳. در مورد این که سرعت در نرم افزارها بسیار تعیین کننده است قبلاً هم صحبت کردیم نکته ای که باید به عنوان پیشنهاد ذکر کرد این است که تا جایی که ممکن است بایستی بروکراسی در مورد نرم افزار کاهش یابد و ثبت نرم افزار تنها به یک مرکز تخصصی واگذار شود.

۴. ضمانت اجرای مدنی در مورد نرم افزارها بایستی مورد تصریح قانون‌گذار قرار گیرد و همان‌طور که قبلاً هم آمد این جبران خسارت باید در مورد اشخاص حقوقی هم لحاظ گردیده و ماده ی ۱۳ ق ح ح پ ن و تبصره آن که در این مورد جبران خسارت را منحصر به اشخاص حقیقی دانسته اصلاح شود. امروزه بیشتر نقض کنندگان حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای اشخاص حقوقی می‌باشند که این خلا قانونی نقص مهمی در حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای محسوب می‌شود.

منابع

الف) کتب

۱. آیتی، حمید، (۱۳۷۵)، حقوق آفرینش های فکری (با تأکید بر حقوق آفرینش های ادلب هنری)، چاپ اول، تهران، نشر حقوقدان
۲. السان، مصطفی (۱۳۹۱)، حقوق تجارت الکترونیکی، چاپ اول، تهران: سمت.
۳. باریکلو، علیرضا، (۱۳۹۴)، حقوق قراردادها (عقود معین ۱)، چاپ نخست، بنیاد حقوقی تهران: میزان
۴. باریکلو، علیرضا، (۱۳۹۳)، مسئولیت مدنی، چاپ پنجم، بنیاد حقوقی تهران، میزان
۵. حکمت نیا، محمود (۱۳۸۷)، مبانی مالکیت فکری، چاپ دوم، قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
۶. رجبی، عبدالله (۱۳۹۳)، احقاق شخصی حق (خوددادگری)، چاپ نخست، تهران: شرکت سهامی انتشار
۷. رهبری، ابراهیم (۱۳۹۳)، حقوق انتقال فناوری، چاپ دوم. تهران: سمت
۸. زرکلام، ستار (۱۳۸۷)، حقوق مالکیت ادبی هنری، چاپ اول، تهران: سمت
۹. زرکلام، ستار و محمد حسن محوری (۱۳۹۴)، حمایت حقوقی از پدیدآورندگان نرم افزار، چاپ اول، تهران: سمت
۱۰. زرکلام، ستار (۱۳۸۰)، قراردادهای انفورماتیک را چگونه مذاکره و منعقد کنیم، ترجمه، چاپ نخست، تهران: دبیرخانه شورای عالی انفورماتیک
۱۱. شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۶)، حقوق قراردادها (انعقاد، آثار و انحلال)، چاپ اول، تهران: سمت
۱۲. صادقی نشاط، امیر (۱۳۸۹)، حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای کامپیوتری، چاپ دوم، تهران، میزان
۱۳. قواعد عمومی قراردادها: انعقاد عقد، جلد اول، چاپ چهارم، تهران: شرکت سهامی انتشار
۱۴. کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۶)، حقوق مدنی (قواعد عمومی قراردادها: آثار قرارداد در رابطه دو طرف و نسبت به اشخاص ثالث)، جلد سوم، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار
۱۵. کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۶)، حقوق مدنی (قواعد عمومی قراردادها: اجرای عقد و عهدشکنی مسئولیت قراردادی)، جلد چهارم، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار
۱۶. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۱)، مسئولیت مدنی ناشی از عیب تولید، چاپ نخست، تهران مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران
۱۷. کلمبه، کلود (۱۳۸۵)، اصول بنیادین حقوق مولف و حقوق مجاور در جهان، ترجمه علیرضا محمدزاده وادقانی، تهران: نشر میزان
۱۸. محمودی، اصغر (۱۳۹۳)، حقوق قراردادهای انتقال فناوری، چاپ نخست، تهران: انتشارات جاودانه

ب) مقالات

۱۹. باریکلو، علیرضا (۱۳۹۷)، «تحلیل مبنای حقوق مسئولیت مبتنی بر تولید»، مجله حقوق خصوصی، دوره ۱۵، ش ۱.
۲۰. باقری، سید کامران، مریم توکل مقدم، سعید شوال پور، حمید عزیزی مرادپور (۱۳۸۹)، «حفاظت از اختراعات نرم افزاری در ایران»، فصلنامه علمی- پژوهشی سیاست علم و فناوری، سال سوم، شماره ۲.
۲۱. برنا، فرزاد و اباذر محرمی (۱۳۹۱)، «آسیب شناسی قوانین و مقررات مرتبط با حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای در مواجهه با قوانین بین المللی»، فصلنامه علمی ترویجی مطالعات بین المللی پلیس، سال دوم، شماره ۹.

۲۲. حبیبیا، سعید و زهرا شاکری (۱۳۹۱)، «کپی لغت، نقابی بر سیمای حقوق مالکیت ادبی هنری»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
۲۳. جعفر زاده، میر قاسم (۱۳۹۳). «لیسانس نرم افزارهای اپن سورس و حقوق رقابت: تعاملات و تعارضات»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، ش ۶۵.
۲۴. حسن پور، محمد مهدی (۱۳۸۴)، «حقوق پدید آورنده برنامه رایانه ای: مطالعه تطبیقی»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۵۰ و ۵۱.
۲۵. رجبی، عبدالله (۱۳۹۶)، «حقوق فکری محصولات پدید آمده از غیر انسان»، مجله حقوق خصوصی، دوره ۱۴، شماره ۲.
۲۶. رجبی، عبدالله (۱۳۹۴)، «ضمان ناشی از آتش افروزی در حقوق اسلامی»، مجله پژوهش های فقهی، دوره ۱۱، ش. ۴.
۲۷. رجبی، عبدالله و سید حسین حسینی (۱۳۹۵)، «سازگاری برنامه های رایانه ای و اثر حقوقی آن»، مجله حقوق خصوصی، دوره ۱۳، شماره ۱.
۲۸. رجبی، عبدالله و نسرین ترازوی (۱۳۹۶)، «بررسی انتقادی حاکمیت حقوقی ساختار فنی اینترنت بر فضای مجازی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، دوره ۲۰، شماره ۴.
۲۹. زرکلام، ستار (۱۳۸۲)، «امضای الکترونیکی و جایگاه آن در نظام ادله اثبات دعوی»، مجله مدرس علوم انسانی (پژوهش های حقوق تطبیقی)، شماره ۲۸.
۳۰. زرکلام، ستار، جعفر نظام الملکی و سید محسن طلوع (۱۳۹۵)، «تحلیل و اریابی حمایت از نرم افزار در نظام حقوق مالکیت فکری و نظام متن باز»، مجله حقوق تطبیقی (دانشگاه مفید)، جلد ۱۲، شماره ۲.
۳۱. شاکری، زهرا، سعید حبیبیا و سهیلا نور علی (۱۳۹۵)، «حمایت از طرح و بسته بندی محصولات در قالب شاخه های حقوقی مالکیت فکری»، دانشنامه حقوق اقتصادی، دوره ۲۳، شماره ۱۰.
۳۲. شبیری زنجانی، سید حسن و جعفر نظام الملکی (۱۳۹۶)، «مبانی رویکرد حقوقی متن باز در اسناد بین المللی حقوق بشر و ارزیابی قابلیت استناد به آنها در فقه امامیه و حقوق ایران»، فصلنامه پژوهشی تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۴، شماره ۴.